

UDK 811.163.42:373.7:78

UDK 811.162.4:373.7:78

Izvorni znanstveni rad

Rukopis primljen 3. VIII. 2016.

Prihvaćen za tisak 13. XII. 2016.

Maja Opašić

Učiteljski fakultet Sveučilišta u Rijeci
Sveučilišna avenija 6, HR-51000 Rijeka
mopasic@ufri.uniri.hr

HRVATSKI I SLOVAČKI FRAZEMI SA SASTAVNICOM IZ SEMANTIČKOGA POLJA GLAZBE

U ovome se prilogu analiziraju frazemi hrvatskoga i slovačkoga jezika sa sastavnicom iz semantičkoga polja glazbe, a to uključuje: lekseme kojima se označava način stvaranja tonova, nazive glazbenih oblika, nazive ostalih glazbenih pojmova i nazive pojedinih instrumenata i njihovih dijelova. Cilj je rada semantičkom i kontrastivnom analizom usporediti hrvatske i slovačke frazeme sa sastavnicom iz semantičkoga polja glazbe kako bi se pokazale njihove podudarnosti, ali i razlike te utvrdila njihova motivacija. Treba napomenuti da se u vezu s glazbom ne dovode samo sastavnice analiziranih frazema nego i kompletna slika u dubinskoj strukturi većeg dijela frazema navedenih u radu. Može se zaključiti da su podudarnosti hrvatskih i slovačkih frazema potvrđene i to očekivano u primjerima koji su europeizmi, ali i u ostalim frazemima koji se u oba jezika javljaju na temelju zajedničkoga kulturnoga iskustva. Analiza je pokazala da se mogu razlikovati dvije skupine frazema: oni koji se sastavnicom i značenjem odnose na semantičko polje glazbe i oni koji se samo sastavnicom odnose na to polje. U oba je jezika potvrđena prevlast narodnih instrumenata u frazemima koji su motivirani ili izgledom instrumenta ili njegovom funkcijom.

1. Uvod¹

Glazba predstavlja jedan od ključnih elemenata duhovne i materijalne kulture, a može se definirati kao umjetnost i vještina vremenske organizacije zvuka,

¹ Rad je nastao kao rezultat rada na projektu VEGA 1/0543/14 *Metaforické vokálno-inštrumentálne prvky v slovenčine a slovanských jazykoch* (*Metaforički vokalno-instrumentalni ele-*

tj. umjetnost kombiniranja zvukova prema pravilima (HE). Njezine su različite manifestacije izvor vrijednih znanja o životu i kulturi te duhovnim i estetskim vrijednostima čovjeka. „Univerzalnost glazbe i izrazita društvenost njezina bića potvrđene su u svim poznatim društvima u prapovijesti” (HE). Tradicionalna je glazba u izvaneuropskim kulturama povezana s kultom i religijom. U prapovijesno je doba, a dijelom i u antici, glazba pratila rad, magijske obrede, svečanosti i sl., dok je u srednjem vijeku služila potrebama Crkve i aristokratskih palača te pratila sve važne seoske i gradske događaje. Tek je u 17. i 18. st. glazbena umjetnost stekla izrazito društveni značaj, a od 19. st. glazbenik stvara za vlastite potrebe, tj. ne samo po željama i naredbama feudalaca i Crkve (HE). Mogućnost glazbe da utječe na ljudske osjećaje stvorila je tijekom ljudske povijesti jedinstven i to ne samo umjetnički sustav prijenosa informacija.

Legende i arheološka građa potvrđuju da su Slaveni u vrijeme doseljavanja na Balkan imali glazbene instrumente, a glazbena je tradicija bila uvjetovana načinom života (Đorđević 2014). Vokalno-instrumentalne aktivnosti predstavljaju neodvojiv dio duhovnoga i društvenoga života Slavena, pa nazivi glazbenih instrumenata i njihovih dijelova kao i vokalno-instrumentalni načini izražavanja imaju vrlo čvrsto mjesto u mnogim jezicima (Dobříková 2015).

Prema M. Dobříkovej (2014, 2015) jezik je glazbe u svim svojim oblicima (vokalnom, instrumentalnom, plesnom) utemeljen na emotivnosti. Ako se poveže navedena tvrdnja s činjenicom da frazemi ovise o (ne)svjesnom emocionalnom stavu govornika prema onome o komu ili čemu govori, ne čudi nas brojnost frazema koji su motivirani glazbom kao konceptom. Istraživanja takvih frazema dijelom su ne samo lingvistike općenito nego većim dijelom etnolingvistike i njezine poddiscipline etnofrazeologije (Dobříková 2015).

U ovome se prilogu analiziraju frazemi hrvatskoga i slovačkoga standardnog jezika sa sastavnicom iz semantičkoga polja² glazbe, a riječ je o: leksemima kojima se označava način stvaranja tonova, nazivima glazbenih oblika, nazivima ostalih glazbenih pojmova i nazivima pojedinih instrumenata i/ili njihovih dijelova. Frazemi s navedenim sastavnicama ne moraju se i svojim značenjem odnositi na koncept glazbe. Osim toga, iz analize su izostavljene

menti u slovačkome jeziku i slavenskim jezicima) Katedre za slavensku filologiju Filozofskoga fakulteta Sveučilišta Komenskoga u Bratislavi. Projekt je počeo 2014. godine, a istraživački tim s voditeljicom doc. Máriom Dobříkovom radom na projektu planira doprinijeti istraživanjima (etno)frazeologije u širem slavističkom kontekstu s naglaskom na frazemima s vokalno-instrumentalnom sastavnicom. Važan dio projekta bila je međunarodna frazeološka konferencija „Glazbeni motivi u frazeologiji” koja se održala u rujnu 2014. u Bratislavi.

² U ovome se prilogu polazi od širega shvaćanja semantičkoga polja kao „skupa riječi kojih se značenje odnosi na zajednički pojam” (Berruto 1994: 100).

ni frazemi u kojima sastavnica može označavati i glazbeni pojam i pojam izvan toga semantičkoga polja, npr. frazemi sa sastavnicama *takt*, *rog*, *glas* i sl. Nisu analizirani ni frazemi koji u svom leksičkom sastavu ne sadrže sastavnicu iz semantičkoga polja glazbe, ali svojim značenjem ulaze u to polje, a razlog je tomu jer je jedan od ciljeva rada utvrditi kako sastavnica iz semantičkoga polja glazbe utječe na frazeološko značenje.

Cilj je rada semantičkom i kontrastivnom analizom usporediti hrvatske i slovačke frazeme sa sastavnicom iz semantičkoga polja glazbe kako bi se pokazale njihove podudarnosti, ali i razlike te utvrdila njihova motivacija, tj. pozadinska slika³. U vezu s glazbom ne dovode se samo sastavnice analiziranih frazema nego i kompletna slika u dubinskoj strukturi većeg dijela frazema navedenih u radu (Fink 2014). Budući da se u frazeologiji pojedinoga jezika ogleda jezična slika svijeta, a frazemi predstavljaju izvor različitih kulturnih sadržaja, posebna se pozornost posvećuje upravo analizi motivacije tih frazema, tj. značenjima pojedinih glazbenih pojmova na temelju čega se mogu donijeti zaključci o važnosti i ulozi glazbe u pojedinoj kulturi.

U istraživanju se krenulo od pretpostavke da će poredbeni opis hrvatskih i slovačkih frazema sa sastavnicom iz semantičkoga polja glazbe pokazati njihovu sličnost, ali i različitost u konceptualizaciji glazbenih manifestacija što je uvjetovano razlikama kulture tih dvaju slavenskih naroda.

Rad je nastao na temelju rezultata dosadašnjih istraživanja hrvatskih i slovačkih frazema motiviranih glazbom⁴ kao i vlastitih istraživanja tijekom suradničkoga rada na projektu *Metaforické vokálno-inštrumentálne prvky v slovenčine a slovanských jazykoch*. Poredbenim opisom hrvatskih i slovačkih frazema motiviranih glazbom M. Svítková (2015) bavila se samo u svojoj disertaciji, dok se neki od ostalih autora uzgred dotiču takvoga opisa (npr. Dobříková 2015, 2016). Stoga je ovaj rad i nastao s ciljem da doprinese kontrastivnim frazeološkim hrvatsko-slovačkim istraživanjima.

Građa je prikupljena iz jednojezičnih i višejezičnih općih i frazeoloških rječnika hrvatskoga i slovačkoga jezika kao i elektroničkih korpusa⁵, a za potrebe je ovoga rada odabran samo reprezentativan dio primjera. Odabir primjera izvršen je na temelju prethodno navedenih kriterija za odabir građe, kao i na temelju uporabe prikupljenih frazema. Stoga su izostavljeni frazemi koji se više često ne koriste, odnosno pripadaju zastarjelom frazeološkom sloju.

³ Pozadinska je slika „unutarnja slika koja motivira frazeološko značenje. To znači da leksičko značenje komponente ne odlazi unepovrat, već zajedno s drugim komponentama tvori sliku koja onda utječe na stvaranje frazeološkog značenja” (Fink 1994: 72).

⁴ V. popis literature.

⁵ V. popis literature.

2. Hrvatski i slovački frazemi s glazbenom sastavnicom koja označava način stvaranja tonova

U ovoj su skupini frazemi s glazbenom sastavnicom koja označava način stvaranja tonova vokalno (*pjevati, pjevanje, pjevajući, zviždati, fučkati*) ili instrumentalno (*svirati*). Frazemi kojima je sastavnicom jedan od navedenih leksema, ali i još jedan od vokalno-instrumentalnih elemenata, npr. instrument, analizirani su u ostalim odgovarajućim skupinama.

2.1. Pjevati

Pjevanje se smatra najstarijim ljudskim glazbalom, a ljudski glas najljepšim glazbalom. Glagol *pjevati* (slovač. *spievať*) može značiti: '1. a. glasom oblikovati melodiju; b. imati određenu vrstu glasa; 2. a. glasno se izražavati pjesmom; b. glasati se pjevom; c. proizvoditi niz skladnih zvukova ili šumova' (Anić 2006; VRH 2015), a u frazemima se javljaju i njegov glagolski prilog sadašnji *pjevajući* i glagolska imenica *pjevanje*. Prefiksalna izvedenica *propjevati* ima značenja: '1. početi pjevati, 2. pren. a. biti ispunjen radošću; b. priznati što pod prisilom', a potvrđena je u frazemu *pjevati (propjevati) kao ptičica* u značenju 'odati tajnu, otkriti što'.

Frazemi koji sadrže sastavnicu *pjevati* mogu se prema B. Kovačević (2014b) podijeliti u dvije skupine: prvu čine frazemi kojih se značenje odnosi na način govora, a drugu frazemi koji se odnose na način pjevanja, što znači da i svojom sastavnicom i značenjem pripadaju semantičkom polju glazbe⁶. Frazemi koji se odnose na način govora bit će obrađeni u 3. skupini frazema jer sadrže i sastavnicu *pjesma*.

U skupini frazema koji opisuju način pjevanja mogu se razlikovati oni koji se odnose na osobe koje imaju sluha i lijep glas: *pjevati kao ptica, pjevati kao slavuj, pjevati kao kanarinac, pjevati kao anđeo*. Prva tri poredbena frazema kao C-komponentu imaju ornitološku sastavnicu: hiperonim *ptica* i dvije vrste ptica poznate po lijepom pjevu – slavuj i kanarinac. Frazem *pjevati kao slavuj* potvrđen je u slavenskim jezicima⁷, pa tako i u slovačkome *spievať ako slávik*, a motiviran je prekrasnim slavujevim pjevom kojim se udvaraju ženama. Slavujev je pjev najljepši među pticama, poznat je još od antike (Ladan 2006: 235–236) te se često spominje u narodnim pjesmama i pričama, a nekoć se vjerovalo da slavujevo meso poboljšava glas i izgovor (Vidović Bolt 2014: 331). Osim

⁶ Više o hrvatskim frazemima koji se odnose na pjevanje v. u Kovačević (2014b) i Vidović Bolt (2014).

⁷ V. primjere u Fink Arsovski i sur. (2006).

slavuja, u ptičjem je svijetu po lijepome pjevu poznat i kanarinac, pa lijepo pjeva i osoba koja se uspoređuje s kanarincem, ali I. Vidović Bolt (2014) navodi da frazem *pjevati kao kanarinac* s inačicom *propjevati kao kanarinac* ima značenje ‘odati tajnu’.

Frazem *pjevati kao anđeo* i njegov potpuni slovački ekvivalent *spievať ako anjel* motivirani su tradicionalnim vjerovanjem da anđeli kao nebeska bića lijepo pjevaju. Anđeo se kao sastavnica javlja i u slovačkome frazemu *počul anjelov (anjeličkov) spievať* značenja ‘osjetiti snažan bol [zbog udarca, pada i sl.]’. Prema vjerovanju onaj tko čuje pjevanje anđela uskoro će umrijeti (Opašić 2014), ali i onaj tko dobije snažan udarac može osjetiti toliki bol zbog kojega mu se čini da napušta ovaj svijet i već čuje pjev anđela.

Za razliku od prethodnih, primjerice frazemi *pjevati kao svraka*, *pjevati kao pokvarena ploča*, *pjeva tko kao da mačka dere kožu*, *pjeva tko kao da mu je slon prdnuo u uho* opisuju osobu koja ne zna pjevati, nema sluha. U pozadinskoj slici frazema *pjevati kao svraka* je ptica iz porodice vrana, simbol je svadljivosti i brbljavosti, a neugodno se glasa, pa se i osobu koja jako loše pjeva u hrvatskoj frazeologiji uspoređuje upravo s njome. Međutim, u slovačkoj se frazeologiji poredbenim frazedom *rapotat' ako straka* opisuje osoba koja brzo govori.

„Motivacija frazema *pjeva tko kao da mačka dere kožu* počiva na zvukovima koje ispuštaju životinje kada su mučene (...), a koje ne percipiramo kao osobito ugodne uhu” (Kovačević 2014b: 138). Frazem *pjeva tko kao da mu je slon prdnuo u uho* motiviran je slikom slonove surle koja u savijenom položaju podsjeća na trubu (Vidović Bolt 2014). Osobu bez sluha koja loše pjeva opisuje i frazem *pjevati kao pokvarena ploča* motiviran neugodnim zvukom koji proizvodi neispravna gramofonska ploča.

Osobu koja loše pjeva i nema sluha u slovačkome jeziku opisuju frazemi s rečeničnom strukturom *spieva akoby dvercami (dverami) vřzgal* u čijoj je pozadinskoj slici pjevanje uspoređeno sa škripanjem vratima, dok se u frazemu *spieva ako kukučka po Jáne* pjevanje osobe koja nema sluha uspoređuje s pjevom kukavice nakon blagdana sv. Ivana Krstitelja. Naime, smatra se da kukavice u vremenu oko blagdana sv. Ivana Krstitelja nemaju lijepi pjev.

Iz prethodnih se skupina izdvajaju sljedeći hrvatski i slovački frazemi kojima je sastavnicom leksem *pjevati/pjevajući/pjevanje*. Hrvatski frazem *ide(m) kući pjevajući* ‘vraća(m) se nakon dobro i uspješno obavljena posla’ motiviran je činjenicom da dobro raspoloženje može pratiti pjevanje, tj. da čovjek pjeva kada je sretan. Stoga i slovački frazem *duša mu spievala* ima značenje ‘biti

sretan'. Iz navedenoga proizlazi da loše raspoloženje neće pratiti pjevanje o čemu svjedoči frazem *nije komu do pjevanja* i njegov potpuni slovački ekvivalent *nie je mu do spievania (spevu)* 'loše se tko osjeća, potišten je, muče ga brige'. Završetak pjevanja povezuje se s krajem kakve aktivnosti i sl. u frazemu *otpjevao je svoje tko* 'prošlo je čije vrijeme, završilo je čije djelovanje (aktivnost), došao je čiji kraj'.

2.2. Svirati

Glagol *svirati* (slovač. *hrat*⁸) može značiti proizvoditi tonove na glazbenom instrumentu, a u hrvatskome jeziku preneseno znači i ironično i isprazno govoriti (VRH 2015). U frazeološkome se okruženju ostvaruje samo prvo značenje: *plesati kako tko svira – tancuje ako mu hrajú (pískajú)* 'raditi (postupati) po čijoj volji, raditi kako drugi hoće' kojima je u pozadinskoj slici činjenica da ritam glazbe određuje način i ritam plesa koji ga prati (Opašić 2014). Hrvatski je frazem glagolske strukture, a slovački rečenične te je u njemu i moguća varijantnost s glagolom *pískat'* ('zviždati'). Sličnoga je značenja i slovački frazem *tancovat' podľa niečej nôty* 'podrediti se komu' u kojemu tko pleše prema čijim notama, a pozadinska je slika vrlo slična jer i note određuju ritam glazbe, pa time i plesa.

2.3. Zviždati, fučkati

Suznačnice *zviždati* (slovač. *hvízdat', pískat'*) i *fučkati* (slovač. *pískat', hvízdat'*) povezuje značenje 'posebnim namještanjem usana, jezika ili prstiju u ustima (ili zviždaljkom) proizvoditi zvuk ili melodiju; izražavati na taj način nezadovoljstvo ili negodovanje' (VRH 2015). U frazeološkome se okruženju u hrvatskome jeziku javlja glagol *fučkati*: *fučka mi se* 'baš me briga, svejedno mi je'; *živo se fučka* komu za koga, za što 'svejedno je komu za koga, za što, nije stalo komu za koga, za što, ne mari tko za koga, za što', *fučkati na što* 'ne držati do čega, ne voditi brigu o čemu, ne poštivati koga ili što, ne uvažavati ono što tko radi, govori, savjetuje itd.'. Njihovi djelomični izrazni ekvivalenti slovački su primjeri *a ďalej sa hvízda (píska)* 'o tome više neću govoriti' i *teraz si môže hvízdat' (pískat')* 'netko je u lošem položaju, ali ništa se ne može napraviti'. Fučkanje se asocijativno povezuje sa stanjem bezbrižnosti, nebrige, neopterećenosti, što je i moguća motivacija navedenih frazema.

⁸ U slovačkome jeziku glagol *hrat'* ima više značenja, npr. 'glumiti (u kazalištu, u filmu), igrati (karte, šah, tenis...)' itd.

2.4. Trubiti

Glagol *trubiti* (slovač. *trúbit'*) može značiti 'davati zvučne signale trubom na vozilu', a razgovorno i 'svirati glazbalo trubu' te 'proizvoditi zvuk sličan zvuku trube', dok preneseno može značiti 'govoriti', ali u pejorativnom značenju 'raznositi, širiti glasine, senzacionalne vijesti, uporno ponavljati; dosađivati pričanjem, zanovijetanjem, dodijavati, gnjaviti' (Anić 2006, VRH). U hrvatskim frazemima nije potvrđen glagol *trubiti* kao sastavnica, ali je u slovačkim primjerima *trúbit'* niekomu niečo *do uší (do ušú)* 'glasno i dugo govoriti *komu što*' i *trúbit'* (*bubnovat', bit', zvonit'*) *na poplach* 'upozoravati na *što*'. Prvi je frazem motiviran navedenim značenjem gl. *trubiti* – uporno ponavljati, a drugi signalnom funkcijom trube koja je povezuje i s bubnjem i zvonom pa odatle leksičke inačice *bubnjati, udarati, zvoniti*.

3. Hrvatski i slovački frazemi sa sastavnicom koja označava nazive glazbenih oblika

Glazbeni su oblici strukturalna, konstrukcijska ili organizacijska načela glazbene tvorevine, opći teorijski modeli koji u praksi komponiranja očituju neograničen broj pojedinačnih rješenja kao jedinstveno oblikovanih glazbenih djela (HE). U europskoj umjetničkoj glazbi glazbeni oblici dijele se prema nekoliko kriterija, npr. prema vrstama na vokalne, vokalno-instrumentalne, instrumentalne i glazbeno-scenske. Nadalje, glazbeni oblici mogu biti jednostavačni i višestavačni. Među višestavačnim instrumentalnim oblicima najpoznatiji su *suita, sonata, koncert, simfonija*, u vokalnoj i vokalno-instrumentalnoj glazbi *misa, pasija, oratorij i kantata*, a u glazbeno-scenskoj *opera*. Od navedenih glazbenih oblika samo se *koncert* javlja kao sastavnica i to slovačkoga frazema *spustiť koncert* koji ima dva moguća značenja: '1. /o djeci/ početi plakati, 2. hrkati'.

U frazemima obaju jezika potvrđena je sastavnica *pjesma* (slovač. *pieseň*) kao najčešći glazbeni oblik koji označava niz riječi izgovorenih višim i nižim tonovima različita trajanja, složenih u melodijsku cjelinu, odnosno uglazbljeni tekst podijeljen na kitice. Želi li se reći da je što već jako i svima poznato, pa čak i otrcano u hrvatskome se jeziku koristi imenički frazem *stara pjesma (priča)* kojemu su djelomični slovački ekvivalenti frazemske rečenice *to je stará pesnička* i *to je obohratá pesnička*. U hrvatskome su jeziku potvrđeni i frazemi značenjem bliski prethodnima: *pjevati staru pjesmu* 'govoriti što poznato', <*uvijek*> *ista pjesma* 'ponavljanje uvijek istoga', *pjevati <uvijek> istu pjesmu* 'ponavljati (raditi, govoriti) uvijek jedno te isto', a imaju negativne konotacije. Frazemi *pjevati drugu pjesmu* – <*začínat'*> *spievat'* (*zaťahovat'*)

druhú (inú) pesničku ‘drukčije govoriti, promijeniti stajalište, izmijeniti postupak’ suprotnoga su značenja od frazema *pjevati istu (svoju) pjesmu* ‘ostajati pri svome mišljenju’.

Hrvatskome je frazemu <to je> *druga pjesma (priča, padež)* značenja ‘<to je> nešto <sasvim> drugo, <to je> druga stvar’ potpun slovački ekvivalent *to je <už> iná pesnička* osim što izostaje mogućnost varijantnosti s leksemima *priča i padež*.

Sastavnica *pjesma* potvrđena je i u slovačkim frazemima bez hrvatskoga ekvivalenta: *každý svoju pieseň hudie* ‘svatko govori što mu odgovara’, *každý inú pieseň hudie* ‘svatko govori nešto drugo’ i *už dospieval svoju pesničku* ‘1. izgubiti položaj, 2. umrijeti’.

U oba je jezika potvrđen frazem *labuđi pjev (labuđa pjesma) – labutia pieseň* koji pripada internacionalnoj frazeologiji, a podrijetlom je iz antičke legende prema kojoj „labudovi prije smrti ispuštaju glasove koji podsjećaju na tužnu i lijepu pjesmu. Prema nekim vjerovanjima, kad labudovi osjete da im se bliži kraj, vraćaju se na rijeku koju su stari Grci zvali Maiandros da otpjevaju posljednju pjesmu” (Kovačević 2014a: 30). Značenje mu je ‘posljednje djelo kojega autora koje se smatra osobito važnim, posljednje djelo napisano pred smrt’, a u novije se vrijeme koristi i u značenju ‘posljednji uspješni ostvaraj kakva talenta’.

Posve su podudarni hrvatski i slovački frazemi *pjevati hvalospjeve (diti-rambe)* komu, čemu – *spievať chválospevy (ódy)* na niekoho, na niečo s razlikom da je u hrvatskome frazemu moguća varijantnost hvalospjeva i ditiramba, a u slovačkom hvalospjeva i ode. Njima se opisuje značenje pretjeranoga hvaljenja *koga, čega*, i to s ulizivačkim namjerama, pa imaju izrazito negativnu konotaciju. Motivirani su karakterom hvalospjeva, ditiramba i ode: *hvalospjev* (slovač. *chválospev*) je pjesma ozbiljna i svečana tona posvećena osobi ili pojavi kojoj se iskazuje poštovanje pa čak i divljenje; *ditiramb* je izvorno antička svečana zborna pjesma u čast grčkoga boga Dioniza koja u glazbi označava kompoziciju vrlo slobodna i uzbuđljiva karaktera, a preneseno označava općenito hvalospjev, slavopojku; *oda* (slovač. *óda*) kao književni i glazbeni pojam označava svečanu pjesmu zanosa, oduševljenja i divljenja u slavu bogova, vladara, državnika ili značajnih događaja (HE).

Fanfara je kratka patetična melodija za limene puhaće instrumente, a sastavnicom je hrvatskoga frazema *udariti (zasvirati) u fanfare* ‘naveliko slaviti, proslavljati što preko mjere’ i slovačkoga posve različitoga izraza i značenja *bez fanfár* ‘bez slavlja, pompe’.

4. Hrvatski i slovački frazemi kojima je sastavnicom glazbeni pojam

U ovoj su skupini frazemi kojima je sastavnicom određeni glazbeni pojam koji nije obuhvaćen u prethodnim skupinama, a riječ je o pojmovima: *glazba/muzika, glas, sluh, ton, takt, nota*.

4.1. Glazba/muzika

Hrvatski termin *glazba* (slovač. *hudba*) slavenskoga je podrijetla (prema glas = zvuk), a potječe iz 19. st. te se u upotrebi koristi kao sinonim nazivu strana podrijetla *muzika* jednako kao i u slovačkome *hudba*.

Glazba i muzika sastavnice su frazema *biti muzika (glazba) za čije uši* u značenju da je komu što ugodno čuti ili slušati, a često ono što je dugo očekivao. Značenjski ekvivalenti tom hrvatskom frazemu bili bi sljedeći slovački primjeri dijelom različitih sastavnica i pozadinske slike: *to je pre mňa rajská (nebeská) hudba* ‘to rado slušam, čujem’ i *to je rajská (nebeská) hudba* ‘nešto vrlo ugodno’, a motivirani su značenjem leksema *rajska* i *nebeska* koji impliciraju nešto lijepo i ugodno.

U slovačkome je jeziku potvrđen i frazem *tvrđit’ muziku* ‘imati glavnu, odlučujuću riječ’.

4.2. Glas i sluh

Leksem *glas* (slovač. *hlas*) potvrđen je u osnovnom značenju ‘učinak rada govornih organa’, dok u glazbi označava visinu tona u pjevanju, a ima i prenesena značenja: mišljenje drugih o kome; vijest, novost (VRH 2015). *Glas* može biti suznačnica tonu kada *ton* znači način govora što potvrđuju i frazemi u sljedećoj podskupini 4.3. Postoji veći broj frazema kojima je sastavnica *glas*, ali za potrebe ovoga rada analizirani su samo frazemi u kojima *glas* označava visinu tona u pjevanju. Takvi frazemi uglavnom opisuju način govora ili pjevanja: *ispod glasa* i *u po (pol, pola) glasa* ‘tihim glasom, tiho’ te *pustiti glas* ‘početi pjevati, glasno zapjevati’. Frazem *zatajio (puknuo) je glas* komu opisuje stanje kad otkazu glasnice, pa se ne može pjevati ili govoriti (Opašić 2014), a značenjski su mu ekvivalenti slovački frazemi *hlas mu uviazol v hrdle* i *hlas sa mu zasekol v hrdle* koji su motivirani slikom glasa koji je zastao u grlu.

Potvrđeno je i nekoliko slovačkih poredbenih frazema sa sastavnicom *hlas* u kojima se jačina i boja čijega glasa uspoređuje s: loncem (*hlas ako <deravý> hrniec* ‘promukao glas’), grmljavinom (*hlas ako hrom* ‘vrlo jaki glas’), turpijom i nožem (*hlas ako pilnik (nôž)* ‘oštri glas’), orguljama i zvonom (*hlas ako organ (zvon)* ‘zvonki glas’).

Semantičkom polju glazbe pripada i leksem *sluh* (slovač. *sluch*) koji u glazbi označava sposobnost pravilnog primanja, usvajanja i izvođenja glazbenih zvukova. Stoga sintagma *imati sluha* (slovač. *mat' sluch*) kao glazbeni termin može značiti 'biti glazbeno nadaren, odnosno imati sposobnost pravilnog primanja, usvajanja i izvođenja zvukova', dok metaforički, ali samo u hrvatskome frazemu, znači 'imati razumijevanja *za što*, razumijevati (shvaćati) *što*, imati sposobnosti da se *što* shvati, imati osjećaj *za što*'.

4.3. Ton⁹

Kao glazbeni termin *ton* (slovač. *tón*) može biti 'karakteristična kvaliteta i boja nekog glazbala ili ljudskoga glasa', odnosno složeni zvuk koji nastaje pravilnim i periodičnim titranjem zraka (HE), a ima važnu ulogu u kvaliteti glazbe jer predstavlja „osnovni element iz kojega se izgrađuje muzika” (ME 1971–1977: 586). Četiri su bitna obilježja tona: visina, trajanje, intenzitet i boja. Ton se kao termin koristi i u: lingvistici, a predstavlja prozodijski element koji je karakterističan za jezike kao što su hrvatski, srpski, švedski, norveški, kineski i sl.; slikarstvu kao naziv za svojstvo i nijansu boje. U općem se jeziku u funkciji apelativa koristi i u prenesenom značenju 'način govora ili obraćanja, ophođenja u društvu' (Anić 2006).

Upravo je važnost tona u kvaliteti glazbe u dubinskoj slici koja motivira značenje posve podudarnog hrvatskog i slovačkog frazema *dati/davati ton* <čemu> – *udat'/udávat' tón* niečomu značenja 'dati/davati (odrediti/određivati) stil (ugodaj, usmjerenje) *čega*'. Riječ je o frazemu koji se može smatrati europeizmom (Fink 2014).

Navedeno značenje tona 'način govora ili obraćanja' kao i njegova visina, motiviraju pozadinsku sliku frazema *povisiti (podići/podizati, dignuti/dizati) ton* 'podići/podizati glas u uzbuđenju (ljutnji), oštro podviknuti/podvikivati', a moguća je i leksička inačica s imenicom *glas*. Antoniman mu je frazem *spustiti/spuštati (sniziti/snižavati) ton* 'ublažiti oštrinu govora, početi (nastaviti) mirnije (smirenije) govoriti, iznijeti umjereniji stav'. Međutim, „značenje navedenih frazema ne odnosi se isključivo na visinu tona, odnosno glasa, već i na izražene emocije – u prvom frazemu su to negativne emocije (razdraženost, ljutnja), a u drugome smireniji stav i blaže, umjerenije emocije” (Fink 2014: 77). U slovačkome jeziku postoji frazem s istim značenjem, ali samo sa sastavnicom *glas zvýšit' hlas*. Potvrđena su tri frazema sa sastavnicom ton: *spodný tón* 'skriveni smisao (npr. razgovora)', *udat'/udávat' tón* niečomu 'dati/da-

⁹ Više o hrvatskim frazemima sa sastavnicom *ton* v. u Fink 2014.

vati (odrediti/određivati) stil (ugodaaj, usmjerenje) čega' i *zmenit' tón* 'početi se drugačije ponašati'.

4.4. Takt

Osnovno značenje leksema *takt* (slovač. *takt*) je 'smjenjivanje međusobno sumjerljivih elemenata i njihovo ponavljanje po nekom pravilu' (Anić 2006), pa se osim kao oznaka za glazbenu mjeru javlja i u književnosti kao osnovna metrička jedinica te u tehnici u značenju faze rada motora. Upravo je navedeno osnovno značenje leksema *takt* motiviralo frazem (Opašić 2014) *izbaciti/izbacivati iz takta* (*ravnoteže, koncepta*) koga 'uzrujati/uzrujavati koga, dovesti/dovoditi koga u stanje razdraženosti (zbunjenosti, nesigurnosti)'. Njemu je djelomični slovački ekvivalent *vyviest' niekoho z miery (rovnováhy, konceptu)* jer nema sastavnicu takt, ali moguće su inačice sa sastavnicama *ravnoteža* i *koncept*. U slovačkome je jeziku zabilježen frazem *udávat' takt* 'imati vodeću ulogu, glavnu riječ' (Jankovičová 2014: 109), a u hrvatskome postoji sintagma jednakoga izraza *davati takt*, ali doslovnoga značenja 'ravnomjernim pokretima, lupkanjem i sl. određivati ritam'.

4.5. Nota

Nota (slovač. *nota*) je grafički znak za glazbeni ton, ali i melodija, napjev, glazbena ideja, a u slovačkim frazemima može imati značenje (Jankovičová 2014): 1. onoga o čemu se govori, sadržaj govora: *húst' jednu <tú istú> nôtu* 'govoriti stalno isto, ponavljati se', *húst' inú nôtu* 'govoriti drugo', *<všade> počut' tú istú nôtu* 'uvijek slušati isto', *začat' (spievat') inú nôtu* 'govoriti drugačije nego prije', *vždy jednu nôtu hudie* 'stalno ponavlja, govori isto';¹⁰ 2. osjećaja: *trafit' niekomu na nôtu (do nôty)* 'pogoditi čiju volju, želju', *padnúť si do nôty s niekým* 'dobro se razumjeti, slagati s kim'.

U hrvatskome jeziku nisu potvrđeni frazemi sa sastavnicom *nota*.

5. Hrvatski i slovački frazemi kojima je sastavnicom naziv glazbenoga instrumenta ili njegovih dijelova

Glazbeni instrumenti predstavljaju najstarije umjetničko sredstvo komunikacije (HE), a arheološki nalazi potvrđuju da predmeti poput glazbala pripada-

¹⁰ Ti su frazemi značenjem bliski hrvatskim, ali i slovačkim frazemima sa sastavnicom pje-sma (v. skupina 3).

ju među najstarija oruđa još iz prapovijesnoga doba (HE). Glazbala su predmeti koji su izrađeni ili se koriste za proizvodnju zvuka u glazbene svrhe, ali mogu imati, osobito narodna glazbala, i druge uloge kao što je magijsko-ritualna, signalna i praktična. Postoje različite klasifikacije glazbala, ali za potrebe ovoga rada navodimo podjelu na umjetnička i narodna glazbala te na gudaća, puhaća glazbala i udaraljke. Frazemi kojima je sastavnicom glazbalo ili njegov dio podijeljeni su prema vrsti glazbala (gudaći, puhaći i udaraljke).

5.1. Frazemi kojima je sastavnicom gudaći instrument ili njegov dio

5.1.1. Violina

Violina (slovač. *husle*) je jedan od najvažnijih solističkih, komornih i orkestralnih instrumenata (ME 1971–1977) i jedno od akustički najsloženijih glazbala (HE). Standardizirani oblik violine pojavio se u 16. st. u Italiji, a tijekom 17. st. razvila se u ekspresivni i virtuozni solistički instrument. U orkestru se razlikuje prva violina, koja vodi, od druge violine koja ima sporedniju ulogu. Time su motivirani i sljedeći antonimni glagolski frazemi: *svirati prvu violinu – hrat' prvé husle* 'imati važnu (rukovodeću, prvorazrednu) funkciju (položaj), biti na prvom mjestu, voditi glavnu riječ' i *svirati drugu violinu – hrat' druhé husle* 'imati nevažnu (drugorazrednu) funkciju, biti zapostavljen (zanemaren)' kao i imenički frazemi *prva violina – prvé husle* 'najvažnija (najmoćnija) osoba, osoba koja svime upravlja, osoba koja vodi glavnu riječ' i *druga violina – druhé husle* 'zapostavljena (zanemarena, nevažna) osoba, osoba na drugorazrednom položaju, osoba koja je gurnuta u pozadinu'. Riječ je o frazemima koji su potvrđeni i u drugim jezicima te imaju status frazeoloških europeizama.

U slovačkome jeziku leksem *husle* znači i violina i gusle, dok su u hrvatskome to nazivi za dva različita instrumenta. Gusle su narodni gudački instrument koji je došao na Balkana iz zapadne Azije, vjerojatno preko Bizanta. Izrađuju se u jednom komadu od javorovine, dudovine i sl., a sastoje od više dijelova: donjeg izdubljenoga dijela na kojem je razapeta štavljena koža, od tog dijela do vrata napinje se jedna žica sastavljena od struna, niti s konjskoga repa (ME 1971–1977: 49). S violinom ih osim sličnoga oblika povezuje i gudalo kojim se na njima svira. Gusle se kao sastavnica javljaju u hrvatskim frazemima koji se ne javljaju u aktivnoj upotrebi danas, npr. *to su stare gusle* 'to su stare, poznate priče, argumenti', *udariti u druge gusle* 'početi govoriti drugačije, iznijeti drugačije mišljenje'.

5.1.2. Žice

Žice (slovač. *struny*) su bitan dio mnogih glazbenih instrumenata, niti izrađene od različitih materijala, napete preko uzdignute prepone, tzv. konjića, a zvučne valove proizvode titranjem pri čemu visina tona ovisi o njihovoj napetosti i elastičnosti (ME 1971–1977). Naravno, da bi glazbalo proizvelo željeni ton, mora se znati upotrijebiti prava žica. Navedeno je motiviralo pozadinsku sliku frazema *pogoditi (dirnuti) u žicu* koga ‘razdragati (ganuti) koga, ugoditi komu’, *pogoditi žicu* <komu> ‘ugoditi komu, učiniti što ugodno (na zadovoljstvo) komu’. Izrazom su im djelomično podudarni, a značenjem istovjetni slovački frazemi *udriet’ (trafit’)* nekome *na pravú (správnú) strunu* i *udierat’ (brnkat’)* nekome *na <citlivú> strunu*. Osim toga u slovačkome jeziku postoje dva poredbena frazema sa sastavnicom *struna*: *byť (pružný, rovný) ako struna* ‘imati ravno, ali savitljivo tijelo’ i *chodit’ ako na strunách* ‘biti u napetom očekivanju’.

5.2. Frazemi kojima su sastavnicom puhaći instrumenti

5.2.1. Diple i rog

Diple (slovač. *gajdy*) su narodni puhački instrument, dvostruka svirala s idioglotnim udarnim jezičkom, a rasprostranjena je u hrvatskim, bosanskim, hercegovačkim i crnogorskim krajevima (ME 1971–1977). Mogu biti bez mješine i s mješinom kada su slične gajdama. Taj je tradicionalni glazbeni instrument sastavnicom hrvatskih frazema *udariti/udarati u druge diple (gusle, žice)* ‘promijeniti/mijenjati stav (način razmišljanja), reći/govoriti drugačije nego prije’, *svirati (udariti/udarati) u iste diple* <s kim> ‘biti istomišljenik s kim, složiti se/slagati se s kim, prihvatiti/prihvaćati čije stavove [obično zbog kakva interesa]’ i *udariti/udarati u stare diple* ‘ponavljati (govoriti) jedno te isto’. Frazem *udariti/udarati u stare diple* je suznačan frazemima sa sastavnicom *pjesma* analiziranima u podskupini 3., a značenjski bi mu slovački ekvivalenti bili i *vždy jednu nótu hudie, húst’ tú istú (včerajšiu) nótu*.

Frazemu *svirati (udariti/udarati) u iste diple* <s kim> sinoniman je hrvatski primjer *puhati u isti rog* <s kim>. Rog (slovač. *roh*) je, za razliku od diple, limeni puhački instrument s usnikom, a ima dugačku i usku cijev višestruko kružno zavinutu (ME 1971–1977: 216), ali u pozadinskoj slici frazema riječ je o primitivnom instrumentu izrađenom od životinjskih rogova, a ne o limenom orkestralnom glazbalu. Hrvatskome frazemu *puhati u isti rog* <s kim> izrazom je djelomično, a značenjem posve podudaran slovački frazem *na jeden*

roh trúbia, dok su mu samo značenjem podudarni *dúchat' s niekým do jedného (toho istého) vreca (mecha)* motiviran slikom puhanja u istu vreću ili mijeh te *do jednej trúby dúchajú i na jedny gajdy pískajú* koji izgrađuju svoje značenje na temelju slike puhanja u istu trubu, tj. sviranja istih gajdi. Svi imaju izrazito negativne konotacije.

Instrument *rog* sastavnicom je i hrvatskoga frazema *puhati u čiji rog* značenja 'ulagivati se *komu* prihvaćajući njegove stavove, dodvoravati se *komu*, pristajati *uz koga*'.

5.2.2. Svirala

Hrvatski se frazem *zadnja (deveta, posljednja) rupa na svirali* može koristiti za neživo i opisivati malu (neozbiljnu) stvar, sitnicu, nešto zanemarivo, posljednji (nevažan) dio cjeline ili za živo i odnositi se na beznačajnoga čovjeka kojega okolina ne cijeni. Zanimljivo je da *svirala* (slovač. *píšťala*), najjednostavniji aerofoni instrument koji predstavlja glavni dio svih puhačkih instrumenata, a riječ je o šupljoj cijevi koja može biti na kraju otvorena ili zatvorena (ME 1971–1977), zapravo nema rupa. Stoga je moguće da je u ovom frazemu svirala poistovjećena sa svim drugim narodnim puhačkim instrumentima (Fink 2001). Na značenje beznačajnosti koga ili čega u navedenom frazemu upućuje osim sastavnice *zadnja* i brojevnica *devet* svojom simbolikom¹¹ (Opašić 2014).

U slovačkome jeziku nije pronađen ekvivalent sa sastavnicom iz semantičkoga polja glazbe, ali postoje drugi frazemi sa sviralom kao sastavnicom, npr. *vykrútil zo suchého dreva píšťalu*. Tim se frazemom izriče značenje da je tko doživio neuspjeh, da nema sreće, a motivirano je činjenicom da se iz suhoga drva teško može oblikovati svirala (Svítková 2015). Izgled svirale u pozadinskoj je slici poredbenih frazema *nohy ako píšťaly* i *ruky ako píšťaly* kojima se opisuju jako tanke noge (ruke).

5.2.3. Truba

Truba (slovač. *trúba*) je limeni puhaći instrument sa savijenom cijevi i piškom. Leksem truba u oba jezika uz sebe veže uglavnom negativne konotacije, pa se za onoga tko se ne razumije u što ili ne zna raditi kaže da je truba. Navedeno se odrazilo i u slovačkom frazemu *sprostý ako <pastierova> trúba* koji opisuje osobu smanjenih intelektualnih mogućnosti, a motiviran je jednostavnošću

¹¹ V. više u Macan i Opašić 2010.

tonova trube kojom su se služili pastiri. Frazemi *hlas* <*silnejši*> *ako trúba* značenja ‘snažan, zvučan glas’ te *pozdvihnút hlas ako trúbu* ‘glasno viknuti’ motivirani su prodornim i jakim zvukom koji truba proizvodi, a slične su motivacije i primjeri *hlásna trúba*, *byť hlásnou trúbou* nekoho, *robiť hlásnu trúbu* niekomu koji se odnose na čovjeka koji (rado) širi preuzete informacije, tuđe misli ili mišljenja (Dobříková 2016). U hrvatskome jeziku nisu pronađeni frazemi podudarni navedenima.

Internacionalizam *jerichova* (*jerichovská*) *trúba* / *trúba Jerichova* (*jerichovská*) u slovačkome jeziku ima značenje ‘glupan (budala), zanovijetalo’, dok u hrvatskome *trublje jerihonske* / *jerihonske trube* nemaju status frazema, ali u uporabi je zabilježen poredbeni frazem *kao trube jerihonske* značenja ‘snažno, gromoglasno’¹². U pozadinskoj je slici frazema starozavjetna biblijska priča o gradu Jerihonu koji je bio utvrđen zidinama koje su se srušile dok je u procesiji oko grada nošen Kovčeg saveza sa sedam truba od rogovova ovna. S obzirom na navedenu motivaciju, značenje slovačkoga frazema je neočekivano.

5.2.4. Gajde

Gajde (slovač. *gajdy*) su svirale s mješinom i vrlo staro glazbalo azijskoga podrijetla. Smatraju se starobalkanskim čobanskim instrumentom, a predstavljaju tradicijsko glazbalo na slavenskom području, pa tako i u Slovačkoj i Hrvatskoj. Gajde su se nekada u Hrvatskoj svirale širom Slavonije i Baranje te istočne Posavine i Podravine, a njihova razigrana i vesela svirka pratila je često razne proslave, osobito svadbe. Očito su gajde ostavile veći trag u slovačkoj nego li hrvatskoj kulturi jer hrvatski jezik nema aktivnih potvrđenih frazema s tom sastavnicom, za razliku od slovačkoga. U pozadinskoj slici sljedećih slovačkih frazema je izgled gajde, tj. njezina miješina i to kada je ispuhana: *šaty ako gajdy* ‘vrećasta razvučena, preširoka odjeća’; *visí to na ňom ako gajdy* ‘ne stoji mu, preveliko mu je’. Više je frazema koji su motivirani zvukom gajdi koji se dovodi u vezu s plačem: *spustiť gajdy* ‘početi plakati’, *na’ahovať gajdy* ‘plakati’, *idú mu nakrivo gajdy* ‘plače mu se’ i sl. (Dobříková 2010; Đorđević 2014; Jankovičová 2014; Svítková 2015). Navedene je frazeme motivirala činjenica da se gajde ne mogu tako lako podesiti niti je lako izvući „pravi” ton, pa mogu ako se ne pogodi pravi ton proizvesti zvuk nalik kukanju ili jecanju (Dobříková 2010: 116).

¹² V. više u Opašić 2013.

5.3. Frazemi kojima su sastavnicom instrumenti iz skupine udaraljki

5.3.1. Zvono¹³

Zvono (slovač. *zvon*) je udaraljka koja proizvodi snažan, prodoran zvuk kada se udari iznutra batom ili izvana čekićem. Zauzima važno mjesto u narodnoj kulturi svih Slavena. Izum zvona ne može se pripisati nekom određenom narodu, no čini se da su se prva zvona pojavila u Kini, a u Aziji su općenito bila u upotrebi davno prije kršćanske ere. Nalazimo ih i kod starih američkih civilizacija, među asirskim arheološkim ostacima, kao i u Egiptu gdje ih se stavljalo u grobove za zaštitu mrtvih te kao instrumente za buđenje u novi život. Zvona su koristili i Etruščani, Grci i Rimljani¹⁴. U kršćanstvu se koristi od 6. st. jer su kršćani iz hebrejske tradicije preuzeli glasan poziv na molitvu i bogoslužje, no za razliku od židova koji su vjernike pozivali puhanjem u ovnujske rogove i srebrne trube, kršćani su uveli zvono kao dio grčko-rimskog nasljeđa.

Zvono je u kršćanskom svijetu čovjeka pratilo od rođenja do smrti: u početku je zvalo na bogoslužje, a kasnije je počelo pratiti i obred, te s vremenom najavljuvati blagdane, obilježavati dnevno protjecanje vremena, slaviti vjenčanja, javljati o čijoj smrti, upozoravati na opasnosti poput požara, oluja ili vojnih napada. Papa Sabinijan bio je prvi koji je počeo koristiti zvono u crkvenoj službi početkom 7. stoljeća. Zvona su se proširila Europom u doba Karla Velikoga, a prvi zvonici pojavili u 10. st. U Hrvatskoj najstarija zvona potječu iz 13. st. S vremenom zvono je osim u crkvenom okružju, postalo važno i u svjetovnim prostorima kao što su kuće, stanovi, tvornice, škole, bolnice i sl. (ME 1971–1977: 769).

Zvono se izdvaja ponajprije kao signalni instrument jer se koristilo i još uvijek se koristi za davanje signala, obavještavanje, upozoravanje, oglašavanje i sl. Međutim, važne funkcije zvona su i: magična ili ritualna (tjeranje demona, čuvanje stoke), religijska (poziv na molitvu, upotreba u bogoslužju) i umjetnička (zvono kao glazbeni instrument) (Dobříková 2013, Đorđević 2014; HE).

Vjerojatno jedan od najpoznatijih hrvatskih frazema sa zvonom kao sastavnicom je [*zna se, ne zna se i sl.*] kome *zvono zvon* čije je značenje ‘komu je došao kraj, tko neće preživjeti’ motivirano kršćanskim običajem da zvono obavještava stanovnike određenoga mjesta o čijoj smrti, prati pogreb te se svojim zvukom razlikuje od zvonjave koja najavljuje vesele događaje, a taj je običaj i danas zadržan u manjim mjestima i selima. Prepoznatljivosti toga

¹³ Više o hrvatskim i slovačkim frazemima sa sastavnicom zvono v. u Svitková 2014, 2015.

¹⁴ Gabrić, Kotarac, <http://nova-akropola.hr/kultura/ostalo-zvona> 15. 9. 2016.

frazema vjerojatno je pridonio i roman Ernesta Hemingweya *For Whom the Bell Tolls* čiji je naslov u hrvatskome jeziku preveden upravo tim frazemom. U slovačkome jeziku naslov romana je preveden kao *Komu zvonja do hrobu*, ali taj izraz nema ulogu frazema kao u hrvatskome.

Frazemi *iznositi/iznijeti (dati) što na veliko zvono (na velika zvona) i udariti/udarati (objesiti/vješati i sl.) na veliko zvono što ili udariti/udarati (objesiti/vješati i sl.) na velika (sva) zvona* što značenja ‘široko razglasiti /razglašavati, obznaniti/obznanjivati u javnosti’ motivirani su signalnom funkcijom zvona. Naime, zvono se nekada često koristilo, a danas se rjeđe koristi kako bi okupilo ljude, obavijestilo ih o čemu (nečijoj smrti, vjenčanju, dobu dana) ili upozorilo na što (vremenske nepogode, neprijatelje i dr.) (Dobrikova 2013). Stoga je pozadinska slika navedenih frazema motivirana snažnom zvonjavom koja se daleko čuje, a širenje njegova zvuka u frazemima je dovedeno u vezu s ljudskim govorom jer se zvukom zvona kao i riječju prenosi poruka velikom broju ljudi (Đorđević 2014: 54). U slovačkome jeziku nisu potvrđeni frazemi sa sastavnicom *zvono* koji bi se značenjem podudarali s prethodnima, ali značenjski ekvivalenti bili bi slovački frazemi koji sadrže sastavnicu *bubanj*: *dat' niečo na bubon* i *íst' s niečím na bubon*. Njima bi izrazni ekvivalent bio hrvatski frazem *otiči na bubanj*, ali posve različitoga značenja (o čemu više u 5.3.2.), pa ih možemo smatrati frazeološkim lažnim prijateljima.

Zanimljiv je frazem novijega postanka *čuti svadbena zvona – počut' svadobné zvony* nastao kalkiranjem engleskoga izraza *hear wedding bells*, a koji se koristi kada se želi reći da će se tko vjenčati uskoro, kao i da će vjenčanje biti u obliku crkvenoga obreda. Frazem nije zabilježen u rječnicima, ali je potvrđen u aktivnoj upotrebi i to osobito u novinsko-publicističkim tekstovima¹⁵.

U slovačkome je jeziku potvrđen poredbeni frazem *srdce ako zvon* kojim se opisuje zdravo čovjekovo srce koje ima svoj normalan ritam otkucaja, dok se frazemom *srdce bje ako zvon* niekomu opisuje srce koje snažnije kuca. U pozadinskoj slici obaju frazema je sljedeće: u uznemirujućoj situaciji ljudsko srce počinje raditi brže te kuca intenzivnije poput zvona, a osim toga u slovačkome se jeziku pokretljivi dio zvona koji udara u unutrašnju stranu i daje karakterističan zvuk zove *srdce* (Svítková 2014).

¹⁵ Npr. hrv. „Iako se šušvalo kako se lijepi par i zaručio, čini se kako nećemo čuti svadbena zvona.”, slovač. „Žeby v rodine Williamsovcov bolo čoskoro počut' svadobné zvony?” (G).

5.3.2. Bubanji

Bubanj je najvažnija udaraljka i membranofonsko glazbalo poznato u svim kulturama i razdobljima (HE). Napravljen je od tri obruča s napetom namočenom kožom na srednjem obruču. Upotrebljavao se u antičkim kulturama Asirije, Egipta, Grčke, Rima, Perzije te Indije, Turske, Dalekoga istoka, istočne i zapadne Afrike. Njegova je prvotna funkcija bila signalna, imao je i ulogu ritamskoga vojnog instrumenta, često je bio magijsko glazbalo ritualnih i vjerskih ceremonija, a zbog svoga prodornoga zvuka služio je za najavljanje javnog oglašivanja (HE; ME 1971–1977). U europsku je glazbu dopio mali bubanj u 13./14. st. iz arapskoga područja, dok se veliki bubanj pojavio u europskoj vojničkoj glazbi (i to ugarsko-hrvatskoj) sredinom 16. st., a u umjetničku je glazbu ušao u 18. st. (HE). Upravo se mali bubanj često koristio u selima Slavonije, Srijema i Baranje za javno oglašivanje, a kasnije ga je zamijenio doboš, mali, plitki bubanj kojim se služio mjesni pozivar i to sve negdje do 60-ih godina 20. st. na čitavom balkanskom prostoru (Đorđević 2014: 55).

Upravo su navedenom ulogom bubnja¹⁶ motivirani i frazemi u nastavku. U pozadinskoj je slici frazema *otići na bubanj* ‘dospjeti (doći) na javnu dražbu, pasti pod stečaj, bankrotirati; materijalno propasti’ nekadašnji običaj da je javnu dražbu kakve imovine najavljivao seoski bubnjar (pozivar) obilazeći sela i skupljajući slušače bubnjanjem. Naime, bubnjanjem se mogu proizvesti jaki udarci koji privlače pažnju, pa su se osim javnih dražbi, bubnjanjem najavljivali i drugi događaji i pozivali ljudi da se okupe što je u pozadinskoj slici i frazema *udariti/udarati u bubanj* ‘razglasiti/razglašavati što, rastrubiti/rastrubljevati što, objaviti/objavljivati nešto što nije za javnost’. Hrvatskome frazemu *otići (doći/dospjeti) na bubanj* djelomični izrazi ekvivalenti bili bi slovački frazemi *dat' niečo na bubon* i *ist' s niečim na bubon* koji su pak svojim značenjem podudarni hrvatskom frazemu *udariti/udarati u bubanj*. Izrazom djelomično podudaran, a jednakoga značenja hrvatskom *otići (doći/dospjeti) na bubanj* bio bi slovački frazem *príst' (vyjst') na bubon*, dok se frazem *dat' majetok (niekoho) na bubon* razlikuje izrazom i manjim stupnjem slikovitosti jer se izriječkom spominje davanje čije imovine na bubanj.

Zanimljivi su slovački frazemi *riedky ako noty na bubon* ‘vrlo rijedak’ i *<mat'> zuby ako noty na bubon* ‘imati rijetke (pokvarene) zube’. Motivirani su bubnjem kao orkestralnim instrumentom čiji je notni zapis vrlo jednostavan, a osim toga bubanj u odnosu na druge instrumente u orkestru svira mnogo rjeđe, tj. ima manje glazbene dionice (Svitková 2015, Dobříková 2016).

¹⁶ Osim bubnja u zastarjelim hrvatskim frazemima zastupljene su i sastavnice doboš i talambas, npr. *udariti/udarati u bubanj (doboš, talambas)*, *udariti/udarati u talambase*, *udarati/udariti u bubnjeve i talambase* i sl. o čemu više u Svitková (2015).

U pozadinskoj slici slovačkoga frazema *ist'chodit' s bubnom na zajace* ('otkriti svoje namjere komu') je lov zečeva uz bubnjeve, što znači da se zečevi neće dati uloviti jer će ih rastjerati snažan zvuk bubnja.

Hrvatskim frazemom *glava je kao bubanj (balon)* komu izriče se značenje 'osjećati veliki pritisak u glavi (od briga, stresa, zdravstvenih tegoba i sl.)', a u pozadinskoj je slici osjećaj koji čovjek ima kada ga muče brige i sl. ili boli glava, da mu je glava i veličinom porasla, u ovom slučaju poput bubnja. Podudaran mu je slovački frazem *mat' hlavu ako balón* u kojemu je umjesto bubnja balon, pa je pozadinska slika vrlo slična.

6. Hrvatski i slovački frazemi kojima je sastavnicom naziv za nosač zvuka

Gramofonska ploča (slovač. *gramofónová platňa*) nosač je zvuka u obliku kruga u koji su posebnom tehnikom urezani određeni sadržaji (muzika, govor itd.), a preslušavala se na gramofonu. I gramofon i ploča danas su historizmi kojima se služe samo poneki pojedinci, dok se većina služi CD-om i CD-uređajem koji su ih zamijenili. Međutim, gramofonska je ploča u svom kontrahiranom obliku sastavnicom nekoliko frazema koji se aktivno koriste. Jedan od njih *pjevati kao pokvarena ploča* već je spomenut u skupini 2.1. Osim njega poznat je frazem *ponavljati (zvučati) kao pokvarena ploča* u značenju 'stalno ponavljati (govoriti) jedno te isto', a motiviran je neugodnim zvukom koji se ponavlja kada se na gramofon stavi oštećena ploča koja onda ponavlja stalno isti dio glazbenoga zapisa. Njemu je podudaran slovački frazem *opakovat' niečo ako pokazená (obohratá)*¹⁷ *platňa*, dok se frazem *opakovat' niečo ako starý (pokazený) gramofón* razlikuje pozadinskom slikom jer je isto značenje motivirano starim (pokvarenim) gramofonom. Jednako značenje kao i prethodni frazemi ima i hrvatski frazem *vtjeti uvijek istu ploču* kojemu nije pronađen slovački ekvivalent kao i frazemu *promijeniti/mijenjati (okrenuti/okretati) ploču* značenja 'promijeniti/mijenjati stav (način razmišljanja), postupiti/postupati drugačije (na nov način)'.

7. Zaključak

Unatoč tomu što u radu nisu zastupljeni svi hrvatski i slovački frazemi sa sastavnicom iz semantičkoga polja glazbe, jer to i nije bio cilj rada, može se uočiti da je slovački jezik brojniji takvim frazemima. Potvrdile su se podudarno

¹⁷ Pridjev *obohratý* znači oštećen.

sti hrvatskih i slovačkih frazema i to očekivano u primjerima koji su europeizmi, ali i u ostalim frazemima koji se u oba jezika javljaju na temelju zajedničkoga kulturnog iskustva. Analiza je pokazala da se mogu razlikovati dvije skupine frazema: oni koji se sastavnicom i značenjem odnose na koncept glazbe i oni koji se samo sastavnicom odnose na taj koncept. U skupini frazema koji se i sastavnicom i značenjem odnose na glazbu najzastupljeniji su primjeri koji opisuju način pjevanja, dok među frazemima koji se značenjem ne odnose na glazbu, prevladavaju primjeri koji opisuju način govora, mišljenja ili ponašanja. Važno je istaknuti da analizirani hrvatski frazemi s glazbenom sastavnicom ne opisuju čovjekov izgled, dok su zabilježeni brojni slovački frazemi takvoga značenja. U oba je jezika potvrđena prevlast narodnih instrumenata u frazemima jer se od umjetničkih javlja samo violina. To ne čudi s obzirom na važnost koju su narodni instrumenti imali, a čovjeka su pratili u svakodnevnom životu i pomagali mu u obavljanju različitih poslova. Općenito se može zaključiti na temelju analizirane građe da su frazemi motivirani ili izgledom pojedinoga instrumenta ili njegovom funkcijom. Najveći je dio frazema motiviran signalnom funkcijom pojedinoga instrumenta. Iako se danas takvi instrumenti više ne koriste u funkcijama koje su nekada imali, trag je ostao upravo u frazeologiji. Stoga su i frazemi iz semantičkoga polja glazbe važan pokazatelj utjecaja narodne kulture na jezik i obrnuto.

Literatura:

- BERRUTO, GAETANO. 1994. *Semantika*. Antibarbarus. Zagreb.
- DOBRIKOVÁ, MÁRIA. 2010. Gajdošské motívy v slovenskej a bulharskej frazeológii. *Phraseologische Studien: dynamische Tendenzen in der slawischen Phraseologie*. Institut für Fremdsprachlich Philologien – Slawistik. Greifswald. 113–120.
- DOBRIKOVÁ, MÁRIA. 2013. Lexikálne jednotky zvon a камбана ako komponenty slovenských a bulharských frazém. *Philologica* 71. Univerzita Komenského. Bratislava. 169–175.
- DOBRIKOVÁ, MÁRIA. 2014. Etnokultúrny status ľudových aerofónov v bulharskej a slovenskej frazeológii. *Frazeologické štúdie VI. Hudobné motívy vo frazeológii*. Ur. Dobříková, Mária. Univerzita Komenského. Bratislava. 39–49.
- DOBRIKOVÁ, MÁRIA. 2015. Signalling Function of Musical Instruments from the Aspect of Ethnophraseology. *Езиков свят – Orbis linguarum* 13/2. Filozofski fakultet. Balgoevgrad. 7–15.
- DOBRIKOVÁ, MÁRIA. 2016. Signálne hudobné nástroje ako motivanty frazém v slovenčine. *Studia Academica Slovaca* 45. Univerzita Komenského. Bratislava. 418–435.

- Dorđević, Vesna. 2014. Frazеологизми s komponentom zvono, bubanj i gajde u frazeologiji srpskog jezika i njihovi ekvivalenti u slovačkom jeziku. *Frazеологичкэ štúdie VI. Hudobné motívy vo frazeológii*. Ur. Dobríková, Mária. Univerzita Komenského. Bratislava. 51–60.
- FINK, ŽELJKA. 1994. *Adjektivni frazeologizmi u ruskom i hrvatskom jeziku*. Doktorski rad. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb.
- FINK, ŽELJKA. 2001. Музыкальные инструменты как компоненты хорватских и русских фразеологизмов. *Вестник Международного славянского университета* IV/1. Харьков. 35–39.
- FINK, ŽELJKA. 2014. Hrvatski i ruski frazemi sa sastavnicama ton i тон. *Frazеологичкэ štúdie VI. Hudobné motívy vo frazeológii*. Ur. Dobríková, Mária. Univerzita Komenského. Bratislava. 70–80.
- GABRIĆ, LJUBICA; KOTARAC, DIJANA. Zvona. *Nova Akropola*, <http://nova-akropola.hr/kultura/ostalo-zvona> (pristupljeno 15. rujna 2016.).
- JANKOVIČOVÁ, MILADA. 2014. Hudba ako motivačná báza slovenských frazém. *Frazеологичкэ štúdie VI. Hudobné motívy vo frazeológii*. Ur. Dobríková, Mária. Univerzita Komenského. Bratislava. 100–112.
- KOŠKOVÁ, MÁRIA. 2014. Nehudobnosť hudobných motívov vo frazeológii (na bulharskom a slovenskom materiáli). *Frazеологичкэ štúdie VI. Hudobné motívy vo frazeológii*. Ur. Dobríková, Mária. Univerzita Komenského. Bratislava. 120–132.
- KOVAČEVIĆ, BARBARA. 2014a. Medvjeda usluga i labuđi pjev. *Hrvatski jezik* 1/1. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb. 29–30.
- KOVAČEVIĆ, BARBARA. 2014b. Tko to tamo pjeva i kako? *Frazеологичкэ štúdie VI. Hudobné motívy vo frazeológii*. Ur. Dobríková, Mária. Univerzita Komenského. Bratislava. 133–143.
- KOVÁČOVÁ, ZUZANA. 2014. Slovesá spievať a tancovať v slovenskej frazeológii. *Frazеологичкэ štúdie VI. Hudobné motívy vo frazeológii*. Ur. Dobríková, Mária. Univerzita Komenského. Bratislava. 144–156.
- MACAN, ŽELJKA; OPAŠIĆ, MAJA. 2010. Frazemi s brojevima *sedam* i *devet* u hrvatskome i njemačkome jeziku. *À la croate – Sbornik vybranych příspěvků z konference Setkání mladých kroatistů konané v Brně 13. 4. 2010*. Ur. Villnow Komárková, Jana. Brno. 101–108.
- OPAŠIĆ, MAJA. 2013. Biblizmi u hrvatskome jeziku. Doktorski rad. Filozofski fakultet u Zagrebu. Zagreb. 491 str.
- OPAŠIĆ, MAJA. 2014. Svijet glazbe u hrvatskoj i njemačkoj frazeologiji. *Frazеологичкэ štúdie VI. Hudobné motívy vo frazeológii*. Ur. Dobríková, Mária. Univerzita Komenského. Bratislava. 245–256.

- SVÍTKOVÁ, MILINA. 2014. Motivačné faktory vzniku slovenských a chorvátskych frazém s komponentmi zvon (zvonec) : zvono. *Frazeologické štúdie VI. Hudobné motívy vo frazeológii*. Ur. Dobříková, Mária. Univerzita Komenského. Bratislava. 284–294.
- SVÍTKOVÁ, MILINA. 2015. *Hudobné nástroje ako komponenty slovenských a chorvátskych frazém*. Doktorski rad. Univerzita Komenského. Bratislava.
- VIDOVIĆ BOLT, IVANA. 2014. *Tko pjeva zlo ne misli*. Na primjeru hrvatskih i poljskih zoonimskih frazema. *Frazeologické štúdie VI. Hudobné motívy vo frazeológii*. Ur. Dobříková, Mária. Univerzita Komenského. Bratislava. 328–336.

Rječnici i priručnici:

- ANIĆ, VLADIMIR. 2006. *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*. Novi liber. Zagreb.
- FINK-ARSOVSKI, ŽELJKA i sur. 2006. *Hrvatsko-slavenski rječnik poredbenih frazema*. Knjigra. Zagreb.
- MATEŠIĆ, JOSIP. 1982. *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Školska knjiga. Zagreb.
- MENAC, ANTICA; FINK-ARSOVSKI, ŽELJKA; VENTURIN, RADOMIR. 2003., 2014. *Hrvatski frazeološki rječnik*. Naklada Ljevak. Zagreb.
- ME = *Muzička enciklopedija* 1–3. 1971. – 1977. Leksikografski zavod Miroslava Krležje. Zagreb.
- Slovník súčasného slovenského jazyka* A–G. 2006. Ur. Buzássyová, K.; Jarošová, A. Veda. Bratislava.
- Slovník súčasného slovenského jazyka* H–L. 2011. Ur. Jarošová, A.; Buzássyová, K. Veda. Bratislava.
- Veliki rječnik hrvatskoga standardnog jezika*. 2015. Školska knjiga. Zagreb.
- ZÁTURECKÝ, ADOLF PETER. 1975. *Slovenské príslovia, porekadlá a úslovia*. Tatra. Bratislava.

Elektronički izvori:

- Hrvatski jezični portal* (<http://hjp.novi-liber.hr>)
- Hrvatska jezična riznica* (<http://riznica.ihjj.hr/index.hr.htm>)
- hrWaC: *Croatian web corpus* (<http://nlp.ffzg.hr/resources/corpora/hrwac/>)
- WebCorp: *The Web as Corpus* (<http://www.webcorp.org.uk/live/>)
- G: Mrežni pretraživač *Google* (www.google.hr)
- HE: *Hrvatska enciklopedija* (<http://www.enciklopedija.hr/>)

Croatian and Slovak Phrasemes with a Component from the Semantic Field of Music

Abstract

This paper analyses phrasemes from the Croatian and the Slovak language that contain one or more lexemes from the semantic field of music. These lexemes include: lexemes denoting a manner of creating tones, lexemes denoting names of musical forms, other musical terms and names of individual instruments and their parts. The aim of this paper is to compare Croatian and Slovak phrasemes that contain a component from the semantic field of music by applying a semantic and contrastive analysis in order to show their correspondences, as well as differences between them and establish their motivation. It should be noted that not only components of analyzed phrasemes are brought into connection with music, but also the complete picture in the deep structure of the majority of phrasemes mentioned in this paper. The analysis confirmed correspondence between Croatian and Slovak phrasemes, as it was expected, in instances of europeisms, but also in other phrasemes that occur in both languages on the basis of their common cultural experience. The analysis showed that two groups of phrasemes can be distinguished: the ones in which both the component and the meaning refer to the concept of music, and the ones in which only the component refers to the concept. The prevalence of folk instruments was confirmed in phrasemes of both languages, motivated by the appearance or the function of an instrument.

Ključne riječi: glazba, glazbeni instrument, semantičko polje, frazem, hrvatski jezik, slovački jezik

Keywords: music, semantic field, musical instrument, phraseme, Croatian language, Slovak language

